

Utrjeni samostan Žičke kartuzije

<i>EŠD</i>	692
<i>kraj</i>	Stare Slemenene
<i>časovna opredelitev</i>	14. do 17. stoletje
<i>čas obnove</i>	1991–2004

Obzidan kompleks zgornjega samostana Žičke kartuzije v Starih Slemenah stoji na koncu doline potoka Žičnice ob križišču cest Žiče–Dramlje–Frankolovo. Zgornji samostan oblivajo trije hudourniški potoki, Kumenska voda na vzhodni strani, Soješka voda na južni in Stabrška voda južno od Gastuža. Vsi trije potoki se pod Gastužem zlivajo v potok Žičnico. Prostor, v katerega je postavljen kompleks zgornjega samostana, ima trikotno obliko.

Dovoljenje za zavarovanje samostanskega kompleksa s pozidavo obzidja z obrambnimi stolpi so dobili kartuzijani leta 1366 od vojvode Albrehta III. (Zadnikar, 1972). Obzidje, ki je že potekalo okrog zgornjega samostana, da bi ga popolnoma zaprlo pred svetom, so v pozni gotiki postopoma utrjevali in nadgrajevali ter ga utrdili s stolpi. Po turških vpadih konec 15. stoletja in v tridesetih letih 16. stoletja je bil v času priorja Mateja Gurgarja leta 1538 postavljen zgornji severni stolp (Zadnikar, 1972).

Najstarejša po nastanku sta stolp z zunanjo baročno kapelo v pritličju, posredno datiran z letnico 1414 na sončni uri z zodiakalnimi znamenji, in tako imenovani ribji stolp, v katerem je bila ledenica za hrambo rib. Med starejše stolpe sodijo še peterokotni stolp na severovzhodnem vogalu obzidja in podrti stolpa nad vodo ter vhodni stolp. Mlajši, z začetka 16. stoletja, so polkrožna stolpa, prislonjena na vzhodno in južno obzidje, podrti južni rondel ter veliki severni okrogli stolp, datiran z letnico 1538 na prekladi pomolnega okna. Najmlajši po nastanku je tako imenovani mali stolp.

Temeljno izhodišče pristopa pri kompleksni obnovi stavb zgornjega samostana Žičke kartuzije je v programskem elaboratu Zavoda za spomeniško varstvo Celje iz leta 1979, ki med drugim opredeljuje rekonstrukcijo obzidja in obrambnih stolpov v celoti (Stopar, 1979).

Leta 1991 se je začela in tudi dokončala obnova strehe severnega obrambnega stolpa¹. Po razkritju s skrilom krite strehe je bila delno zamenjana dotrajana strešna konstrukcija. Na nove deske sta bila na novo pribita uporaben star in nov skril. Na stebrih sveče je napis, ki govori o menjavi ostrejša stolpa leta 1894. Na prekladi dveh strešnih izlivnih pomolnih oken je vklesana letnica 1538 (Badovinac, 1992).

Leta 1992 je bil dozidan derutni polkrožni stolp v vzhodnem

1 Vsa omenjena dela so potekala pod strokovnim nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Celje in vodstvom odgovornega konservatorja Bogdana Badovinca, gradbenega tehnika Iva Gričarja in arhitekta Andreja Malgaja. Krovna dela sta izvedla Ivan in Jože Podgrajšek, gradbena pa Gradbeništvo Drago Ratajc ml.

Obzidje s stolpoma.

.....

obrambnem zidu ob potoku Kumenska voda. Obrambni stolp je bil zaradi delovanja razdiralnih sil hudourniškega potoka ohranjen le v petini svojega prvotnega oboda. Na podlagi meritev izkopanih temeljev in višin etaž v ohranjenem zidu je bil po rekonstrukcijskemu načrtu dozidan manjkajoči dela stolpa s strelnicami. Nova strešna konstrukcija polovične stožčaste strehe, krite s skrilcem, je posnetek strešne konstrukcije velikega severnega stolpa, saj je obod polkrožnega stolpa točno njegova polovica. Oba stolpa sta bila zgrajena za dodatno obrambo samostana v času turških plenilskih napadov. V obnovljenem polkrožnem stolpu je prodajalna zelišč in naravnih izdelkov.

V nadaljevanju del leta 1992 so bile izvedene meritve in sondiranja delno zrušenega zidovja severovzhodnega obrambnega stolpa. Obrambni stolp na pravokotnem stikališču severnega in vzhodnega obrambnega zida je imel v treh etažah ohranjeni le še dve raščeni

.....

Tloris obzidanega samostanskega kompleksa z obrambnimi stolpi.

Ostanki stolpa nad Soješko vodo.

.....

steni ob obrambnih zidovih in del pritličja. Po odstranitvi zrušenega kamena v pritličju je bil ugotovljen njegov petosminski zaključek. V ohranjenih zidovih in v ruševini zidov ni bilo najdenih starejših spolij. Za rekonstrukcijo prvotne višine stolpa je bilo na voljo več trdnih izhodiščnih točk. Poleg različnih vedut, ki so bile izhodišče za primerjalne analize, so bile meritve objekta osnova za izdelavo rekonstrukcije stolpa z manjkajočo vrhno etažo. Višina zadnje etaže je določena na podlagi ohranjenih tramovnic obrambnih hodnikov. Te so določale nivoje obrambnih hodnikov in nakazovale preskoke v višje ali nižje nivoje podestov.

Stolp je bil pozidan leta 1993. Strešna konstrukcija je bila naslednje leto pokrita s skrilceno kritino. Saniranje vzhodnega obrambnega obzidja med severovzhodnim in polkrožnim stolpom se je začelo in končalo v letu 1993. Na podlagi zavodovega načrta so de-

.....

Zahodno obzidje in veliki severni stolp.

Zgornji samostan leta 2005.

lavci, zaposleni pri javnih delih, pozidali manjkajoče dele zidu. V novo pozidanih zidovih so tramovnice porazdeljene glede na medsebojne razdalje ohranjenih starih tramovnic. Novi stičeni ometi služijo le kot osnovna zaščita kamnitne zidave zida.

Leta 1994 sta bila popravljena, utrjena in le ponekod na novo pozidana vrhnja dela severnega obrambnega zida in vzhodnega obzidja med vzhodnim polkrožnim in ribjim stolpom.

V letu 1995 so bili podbetonirani temelji ostankov južnega obzidja ob polkrožnem obrambnem stolpu ob Soješki vodi. Ob teh delih je bila na notranji steni obzidja najdena zazidana dvostrana strelnica. Vzhodni obrambni zid med ribjim in malim stolpom je bil v izredno slabem stanju. Po predhodnih meritvah so ga zidarji porušili do zdrave osnove in nato pozidali do prvotne višine. V zidavi obeh stolpov je bilo še dovolj ohranjenih podatkov o prvotni višini in širini zida ter nivojih podestov obrambnega hodnika. Škrbina v sredini je namerno puščena. Tu je vhod za dovoz gradbene mehanizacije in materiala za nadaljnjo obnovo stavb zgornjega samostana. Načrt za novo streho vzhodnega obrambnega stolpa, tako imenovanega ribjega stolpa, je bil izdelan na podlagi pridobljene risbe stolpa, ki jo hrani INDOK center, fotografije Carla Haasa in drugih starejših vedutnih upodobitev. Po statični sanaciji zidov je bila leta 1995 postavljena lesena strešna konstrukcija. Skril na strehi je bil pribit v zgodnji pomladi naslednjega leta.

V letu 1997 je bila na obrambnem obzidju med ribjim in vzhodnim polkrožnim stolpom postavljena konstrukcija lesenega obrambnega hodnika. Podlaga za načrt rekonstrukcije lesenega obrambnega hodnika je bila risba v knjigi A. Stegenška (Stegenšek, 1909) in analogij s sorodnimi obrambnimi sistemi. Po zastrežitvi streh obrambnega hodnika s škodlami so bile stene na novo ometane z enoslojnim glajenim ometom, saj v gradnji zidov ni ohranjenih razvidnih starejših faz gradnje. Starejše omete najdemo povsod na vseh ohranjenih zidovih obrambnega sistema. V letu 1997 se je nadaljevala tudi statična sanacija stolpa s kapelo in mlajšega malega stolpa.

V letu 1999 je bila na podlagi raziskav, meritev in primerjav s starejšimi upodobitvami, na novo narejena strešna konstrukcija stolpa z zunanjo kapelo. Oblika nove strehe malega stolpa je po obnovi ostala nespremenjena. Naslednje leto je bil obrambni stolp s kapelo prekrit s skrilom, mlajši mali stolp pa z bobrovcem.

Leta 2004 je bila na podlagi rekonstrukcijskega načrta izdelana višja in bolj strma streha južnega polkrožnega obrambnega stolpa ob Soješki vodi.

Obnovljeni obrambni stolpi so namenjeni muzejski predstavitvi Žičke kartuzije. Dostop do prostorov v stolpih bo mogoč po notranjih povezovalnih lesenih obrambnih hodnikih, s katerih si bodo obiskovalci lahko ogledali zgornji samostan še z drugačnega zornega kota.

BOGDAN BADOVINAC

fotografije: BOGDAN BADOVINAC; načrt: IVO GRIČAR, ARHIV ZVKDS, OE CELJE

Literatura

-
- BADOVINAC, BOGDAN. Stare Slemene, *Varstvo spomenikov*, 34, 1992, str. 303.
- BADOVINAC, BOGDAN. *Žička kartuzija*, projektna naloga, Celje 2003.
- MLINARIČ, JOŽE. *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, *Žička kartuzija*: ok. 1160–1782, *Jurkloštrska kartuzija*: ok. 1170–1595, Maribor 1991.
- STEGENŠEK, AVGUŠTIN. *Umetniški spomeniki lavantinske škofije*, 2, *Konjiška dekanija*, Maribor 1909.
- STOPAR, IVAN. *Programska izhodišča za sanacijo Žičke kartuzije*, Celje 1979.
- ZADNIKAR, MARIJAN. *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*, Ljubljana 1972.
- ZELKO, IVAN. *Žička kartuzija*, Ljubljana 1984.